

MILYEN KÖZEL VAGYUNK A „SZÉP ÚJ VILÁG” MEGVALÓSULÁSÁHOZ?*

ALDOUS HUXLEY

A moralisták egyetértenek abban, hogy a krónikus lelkiismeret-furdalás egyike a legkevésbé kívánatos érzéseinknek. Aki tévedett, mondják, az lehetőleg javítsa ki a hibát, és ügyeljen arra, hogy legközelebb ne kövesse el. Hosszasan tépelődni a dologon semmi esetre sem célravezető: hiszen a megtisztulásnak korántsem az a legjobb módja, hogy mocsokban hempereg az ember.

A művészetnek szintén van etikája, melynek törvényei az általános etika törvényeivel egyeznek meg, legalábbis közeli rokonságban állnak azokkal. A rossz művek miatt érzett lelki-furdalás tehát ugyanolyan haszontalan, mint az, melyet a rossz cselekedetek miatt érez az ember. A tévedéseinket, hibáinkat meg kell keresni, tudomásul kell venni, és törekednünk kell arra, hogy ha lehet, még egyszer ne kövessük el őket. Húsz évvel ezelőtti írások fogyatékoságain töprengeni, hiányos művek foltozgatásával próbálkozni, a férfikor idejét az ifjúkori bűnök és esztétikai ballépések helyreigazítására fecsérelni felesleges és terméketlen vállalkozás, ebben egészen biztos vagyok. A *Szép új világ* mostani kiadásának szövege ezért megegyezik az első kiadásával. Tisztában vagyok azzal, hogy a *Szép új világnak* mint irodalmi műnek komoly hiányosságai vannak. Ezek helyreigazításához azonban át kellett volna írnom a regényt, az újraírás közben pedig – mivel időközben más, idősebb ember lettem –, valószínűleg nemcsak a történet hézagait tüntettem volna el, hanem esetleg némely erényét is. Így hát, ellenállva az esztétikai bünbánatban való hempergésnek,

* A *Szép új világ* című regény második kiadásához írt előszó (1946). A fordítás a következő kiadás alapján készült: Aldous Huxley: *Brave New World*, London, Flamingo–Harper Collins Publishers, 1994

jót és rosszat egyaránt érintetlenül hagyok a műben, és a figyelmemet valami másra irányítom.

Előbb azonban érdemes lesz legalább megemlítenem a történet egyik legkomolyabb hiányosságát, ami pedig nem más, mint hogy a regényben szereplő Vadember előtt csupán két lehetőség kínálkozik: vagy Utópia esztelen, tébolyult életét választja, vagy az indián település civilizálatlan életét, amely bizonyos tekintetben emberibb ugyan, ám aligha igazabb és hitelesebb. A könyv írásakor igen eredetinek és szórakoztatónak, mindamellett nagyon is elképzelhetőnek találtam azt a gondolatot, miszerint az embernek a szabad akarat csupáncsak azért adatott meg, hogy kedvére választhasson a téboly és a szélhámosság között . . . A regény másik szépséghibája, hogy a dramatizáltság érdekében a Vadember sokszor egészen racionálisan érvel; ez pedig, ha figyelembe vesszük, hogy egy olyan közösségben nevelkedett, amelynek a vallása a termékenység kultikus tiszteletén és a vezeklés kegyetlenségén alapul, nem tekinthető hitelesnek. Valójában egyes megnyilatkozásait még az sem igazolhatná, hogy, mint tudjuk, olvasta Shakespeare műveit. Persze a történet végén kénytelen feladni a józanságát, eluralkodik rajta a belénevelt bűnhődéskultusz, mely mániákus önmarcangolásba, elkeseredésbe, legvégül pedig öngyilkosságba kergeti. „S ily nyomorultul pusztulnak el mind azután”, nagy megelégedéssé a regény pirronista, ám nagyszerűen szórakozó szerzőjének.

Ma már nem érzek ellenállhatatlan késztetést arra, hogy az épelméjűség lehetetlenségéről beszéljek. Ma is úgy vélem ugyan, hogy a józan emberi bölcsesség fölöttébb ritka jelenség; mindazonáltal az a meggyőződésem, hogy igenis elérhető és megvalósítható. Ennek a gondolatnak a jegyében született néhány újabb könyvem, valamint egy antológia, melyben a bölcsélet nagyjainak magára a bölcsességre és a hozzá vezető utakra vonatkozó mondásait gyűjtöttem egybe. Mindennek eredményeképpen egy elismert szaktudós azt állapította meg rólam, hogy a válságos időkben megbukó értelmiségi réteg szomorú megtestesítője vagyok. Ezzel – gondolom – egyben arra is célzott, hogy ő maga és nagrabecsült kollégái a pompázatos sikert testesítik meg. Mivel az emberiség jövőit kellő tisztelet illeti, javasolom, építsük meg a professzor urak panteonját Európa vagy Japán valamely kizsigerelt városának romjain. A csontkamra bejárata fölé a következő szöveget írhatnánk, kétméteres betűkkel: „A VILÁG ÖSSZES NEVELŐJÉNEK EMLÉKE LEGYEN SZENT. SI MONUMENTUM REQUIRIS CIRCUMSPICE.”

De térjünk vissza a tárgyunkhoz . . . Ha ma újraírnám a regényt, egy harmadik megoldást is felkínálnék a Vadembernek. Az Utópia-beli élet és a civilizálatlan vadak élete mellett lehetőség nyílna a józan emberi bölcsesség szerinti életre is, melyet a könyvnek ebben az új változatában a szép új világból száműzöttek vagy elmenekültek közössége valósítana meg a rezervátum hatá-

rain belül. Ebben a közösségben decentralizált gazdaság működne, a politika az együttműködésen alapulna. A tudomány és a technológia az emberért lenne, akárcsak a sabbath ünnepe, nem pedig azt a célt szolgálná, hogy leigázza és a szolgálatába állítsa az embereket (mint manapság, vagy mint a regénybeli szép új világban). A vallás a teremtés végső céljainak tudatos, értelemmel áthatott keresése lenne a tao, a logosz, a brahman, illetve a transzcendens istenség jegyében. Az uralkodó életfilozófia egyfajta *nemes haszonelvűség* lehetne, amely szerint a gondtalan jólétnél előbbre valók a végső célok, a legfőbb kérdés ugyanis minden esetben a következő lenne: „Mennyiben segíti és mennyiben gátolja ez a gondolatom vagy cselekedetem az emberiség *nagy céljainak* általam és minél több ember által történő megvalósítását?”

A regénynek ebben a hipotetikus, új változatában a primitívek közt felnövő Vadembernek még Utópiába kerülése előtt alkalma nyílna arra, hogy közvetlenül megismerje a szabad, együttműködő személyek közösségét, akik a józan, normális emberi élet megvalósításán fáradoznak. Ilyeténképpen módosítva a regényt, a javított *Szép új világ* mind művészi, mind pedig – ha szabad ezt a mélyértelmű kifejezést használni irodalmi művel kapcsolatban – filozófiai szempontból teljesebb lenne a jelenlegi változatnál.

A *Szép új világ* azonban olyan könyv, amely a jövőről szól; márpedig egy jövőről szóló könyv esetében, bármilyen művészi vagy filozófiai kvalitással rendelkezék is, a leginkább mégis azok a dolgok érdeklik az olvasót, melyek akár meg is valósulhatnak egyszer. Milyenek látjuk hát a regény próféciáit ma, modern kori történelmünk sülyedő síkjának egy alsóbb fekvéséből, tizenöt év távlatából nézve? Mi minden történt ez alatt a fájdalmas idő alatt, ami alátámasztja vagy érvényteleníti az 1931-es előrejelzéseket?

A vízió legnagyobb hiányossága első látásra is egészen nyilvánvaló: a *Szép új világ*ban semmiféle utalás sincs a nukleáris maghasadásra vonatkozóan. Ez igen meglepő dolog, hiszen az atomenergiában rejlő lehetőségek már évekkel a könyv megírása előtt is népszerű közéleti témát képeztek. Mi több, régi jó barátom, Robert Nichols sikeres színdarabot is írt erre a témára, és emlékszem, én magam szintén megemlítettem egy, a húszas évek végén megjelent regényemben. Így, mint mondtam, fölöttébb különösnek tűnik, hogy Ford Urunk után a 7. évszázadban a rakétákat és a helikoptereket nem az atommag bomlásából származó energiával üzemeltetik. Mindazonáltal ennek a fatális tévedésnek a magyarázata roppant egyszerű. A *Szép új világ* tárgya ugyanis nem maga a tudományos fejlődés, hanem annak az emberi életre gyakorolt hatása. A fizika, a kémia, a műszaki tudományok eredményeit a regény eleve adottnak tekinti, továbbá a biológia, a fiziológia, a pszichológia területén végzett jövőbeli kutatások közül is csak azokat ismerteti részletesen, melyek eredményeit közvetlenül az embereken alkalmazzák. Az élet minőségét csak

magával az élővilággal foglalkozó tudományok tudják gyökeresen megváltoztatni; az anyagi világot vizsgáló tudományok által az élet elpusztítható vagy elvisselhetetlenül nehézé tehető ugyan, de az élet tulajdonságait vagy különböző megnyilvánulási formáit ezek a tudományok nem tudják módosítani (hacsak nem közvetett úton, a biológia vagy a pszichológia szolgálatába állítva a felismeréseiket). Az atomenergia felhasználása természetesen nagy fordulatot hozott az emberiség történetében, de nem ez jelenti a végső, a legfontosabb fordulatot (hacsak nem robbantjuk magunkat darabokká, véget vetve így az emberi történelemnek).

A valóban *gyökeres* forradalmi változás nem a külső (anyagi) világban fog bekövetkezni, hanem az egyes ember testében és lelkében. Sade márki, aki kétségtelenül forradalmi időkben élt, ennek jegyében próbálta ésszerűsíteni saját nem mindennapi ötleteit. Robespierre-nek csak felszíni változásokat, politikai forradalmat sikerült előidéznie; ennél némileg mélyebbre hatolt Babeuf, aki a gazdasági forradalmat kísérte meg végrehajtani. Sade a gyökeres forradalmi változások apostolának tartotta magát: a merő politikai és gazdasági változásokon túl az egyes emberben – férfiakban, nőkben, gyerekekben egyaránt – lejátszódó forradalmat akarta megvalósítani, melynek következtében az egyén teste a közösség tulajdonát, közös szexuális tárgyát képezte volna, a tudata pedig megszabadult volna minden szemérmességétől, a civilizációs fejlődés során rögzült gátlásoktól. A szadizmus és a gyökeres forradalmi változások között persze nem feltétlenül kell párhuzamot vonnunk. Sade szélhámos, forradalmának többé-kevésbé tudatos célja egyetemes zűrzavar és rombolás előidézése volt. Meglehet, hogy akik a *Szép új világot* kormányozzák, azok nem nevezhetők bölcs embereknek (a szónak, mondjuk így, abszolút értelmében), de semmi esetre sem mondhatjuk róluk, hogy örültek volnának; céljuk nem az anarchia, hanem a szociális biztonság és stabilitás. Ez utóbbi megteremtésének érdekében munkálkodnak tudományos eszközeikkel az emberek végső, gyökeresen forradalmi változásán.

Ma az első fázisban vagyunk annak az időszaknak, amit talán az utolsó előtti forradalomnak nevezhetnénk. Lehet, hogy a következő fázis az atomháború lesz; ebben az esetben nem kell jövőre vonatkozó jóslatokkal bajlódunk. Viszont az is elképzelhető, hogy ha nem is hagyunk fel az egymás ellen vívott háborúinkkal, de leszünk legalább annyira józanok, mint a 18. századi elődeink. Ők ugyanis okultak a harmincéves háború elképesztő rémségeiből, és attól kezdve Európa politikusai és hadvezérei több mint száz éven át tudatosan ellenálltak annak a kísértésnek, hogy haderejüket mértéktelen rombolásra vagy az ellenfél végső megsemmisítésére használják. Zsákmányt és győzelmet sóvárgó hadjáratokat persze továbbra is vezettek, de ugyanakkor készek voltak arra is, hogy mindenáron megőrizték a világ épségét, mert

belátták, hogy a hosszú távú érdekeiket ez szolgálja. Az elmúlt harminc évben nem voltak ilyen értelemben vett konzervatívjai az emberiségnek: nacionalista radikálisok voltak mind a jobb, mind a bal oldalon. Az utolsó konzervatív honatya Lansdowne ötödik márkija volt, aki az első világháborút követően azt javasolta, hogy a béketárgyalásokat – miként a 18. századi háborúk esetében is – kompromisszumos megoldással zárják le. Csakhogy midőn az erről szóló levelét eljuttatta a *The Times* szerkesztőségének, a korábban konzervatív értékeket valló lap elutasította annak közlését . . . Ezután győzött a szélsőséges nacionalizmus, aminek a következményei mindannyiunk előtt ismeretesek: bolszevizmus, fasizmus, infláció, gazdasági válság, Hitler, második világháború, Európa pusztulása és éhínség az egész világon.

Feltéve, hogy tudunk okulni a hirosimai katasztrófából (ahogy elődeink a magdeburgi ütközetből), valószínűleg egy békésebb periódus elé nézünk, melyben csak helyi jellegű, kevésbé pusztító konfliktusok lesznek majd. Ez alatt az idő alatt az atomenergiát feltehetően gazdasági célokra fogják használni, aminek köszönhetően nagy gazdasági és társadalmi változások játszódhatnak majd le, elképesztő gyorsasággal. Az emberi élet minden eddigi rendje felbomlik, helyükben új formák alakulnak ki. Ebben a folyamatban azonban éreztetni fogja hatását az atomenergia emberellenes, személytelen jellege is. A magfizikus (a modern Prokrusztesz) fogja elkészíteni azt az ágyat, amelyen az emberiségnek hevernie kell; sajnos könnyen elképzelhető, hogy ez kissé kényelmetlenebb lesz a kelleténél. Kisebb kiigazításokra, itt-ott esetleg erőszakos nyújtásokra vagy csonkolásokra is szükség lehet majd; ehhez persze hozzászoktunk az alkalmazott tudományok nekilendülése óta, jóllehet ezúttal sokkal drasztikusabb beavatkozások következnek. Ezeket a nem kis fájdalommal járó műtéteket erősen centralizált, totalitárius kormányzatok fogják irányítani. A hatalom centralizációja elkerülhetetlennek látszik, a közeljövő ugyanis valószínűleg a közelmúlthoz hasonlóan alakul majd; a közelmúltban pedig a gyors technológiai fejlődésnek – mivel tömegtermelésre beállított gazdasági viszonyok között, többségében vagyontalan népesség mellett játszódtott le – gazdasági és társadalmi felfordulás volt a következménye. A kialakuló helyzetben központosítani kellett a hatalmat, és fokozni a kormányzati irányítást. Nem kizárt, hogy még az atomenergia ipari célokra történő felhasználása előtt az összes létező állam kormánya kisebb-nagyobb mértékben totalitáriussá válik, de hogy azt követően igen, abban szinte biztosak lehetünk. Egyedül a decentralizáció és az önkormányzatiság érdekében indított széles körű polgári mozgalom állíthatná meg azt a tendenciát, mely a parancsuralmi rendszer felé mutat. Jelenleg azonban semmi jel sincs arra, hogy egy ilyen mozgalom kialakulóban volna.

Természetesen nincs okunk feltételezni, hogy az új totalitarizmus hasonló lesz a régihez. Egy olyan kormány, amelynek a legfőbb eszközeihez tartozik a gumibot, a sortűzek, a szándékosan előidézett éhínség, a tömeges bebörtönzések és deportálások, nemcsak inhumánus (ezzel egyébként is kevesen törődnek manapság), hanem teljesen nyilvánvaló módon hatástalan is; márpedig a fejlett technológia korában a hatástalanság a halálos bűnök legsúlyosabbika. A leghatásosabb totalitárius állam tehát az volna, amelyben a teljhatalmú végrehajtó szervek (a politikai vezetők és a szolgálatukban álló ügyintézők hada) erőszak alkalmazása nélkül tudnák irányítani a rabigába vert, ám a saját szolgasorsukat *szerető* lakosságot. A mai parancsuralmi rendszerekben a propagandaügyi minisztériumra, a lapszerkesztőkre és a tanárookra hárul a szolgaság elfogadtatásának komoly feladata, az ő módszereik azonban ma még meglehetősen durvák és tudománytalanok. A régi jezsuiták, mint tudjuk, azt gondolták, hogy amennyiben kezdettől fogva rájuk bízják a gyerekek nevelését, kezkeskedni tudnának az emberiség vallási meggyőződéséért. Ez persze vágyálom volt csupán; a modern pedagógia módszerei pedig alighanem még a Voltaire nevelésén fáradozó tisztelendő atyákénál is jóval hatástalanabbak. A propaganda szakemberei azóta rájöttek, hogy a legjobb eredményeket nem akkor érik el, ha bizonyos dolgokat a megfelelő módon beállítva közölnek, hanem sokkal inkább akkor, ha egyes dolgokat *nem* közölnek. Nagy ereje van az igazságnak; de még nagyobb erő lakozik az igazság elhallgatásában. Azzal, hogy bizonyos dolgokról nem beszélnek, hogy Churchill szavával élve „vasfüggönyt” vonnak a nép és az olyan tények vagy érvek közé, melyeket a helyi politikai vezetők nemkívánatosnak tartanak, a totalitárius államok propagandistái sokkal hatásosabban tudják befolyásolni a közvéleményt, mint akár a legékesebb leleplezésekkel vagy a lehető leglehengerlőbb logikai érvelésekkel tehetnék. Az elhallgatás viszont még önmagában nem elég. Amennyiben a jövőbeni kormányok el akarják kerülni az üldöztetéseket, a likvidálásokat és a társadalommal való durva összetűzések más hasonló jelenségeit, akkor a legfőképpen azon kell dolgozniuk, hogy kifejlesszenek egy roppant hatékony pozitív propagandát. A közeljövőben tehát azok az államilag támogatott kutatások lesznek a legfontosabb tudományos tervezetek, melyek a „boldogság problematikájának” kérdéseit fogják vizsgálni, vagyis azt, hogy miképpen lehet megszerettetni a lakossággal a szolgasorsot. Az anyagi biztonság és a jólét megteremtése nélkül ez aligha lesz lehetséges; de az eszmefuttatásunk lerövidítése végett tegyük fel, hogy a teljhatalmú kormányzatnak és ügyintézőinek sikerül létrehozniuk a tartós biztonságot és a jóléti társadalmat. Ne feledjük viszont, hogy az emberek a biztonságot igen rövid idő alatt megszokják, és eleve adottnak tekintik. Ez tehát csak egy felszíni, merőben külső mozzanata a forradalmi változásoknak. A szolgasors megszerettetését egyes-egyedül az

ember tudatát és testét érintő, gyökeres forradalmi változás eredményeképpen lehet elérni. Ehhez, egyebek mellett, az alább felsorolt felfedezések és találmányok szükségeltetnek. Először is, tökéletesíteni kell a szuggesztió technikáját: gyermekkorban a beidegzés, később a különféle vegyszerek (pl. scopolamine) segítségével. Másodsorban, a tökéletességig kell fejleszteni az emberek egyedi tulajdonságainak vizsgálatát, hogy a kormányzati ügyintézők bármely egyén számára képesek legyenek megtalálni a lehető legmegfelelőbb pozíciót a társadalmi és gazdasági hierarchiában. (A gépezetbe nem illő csavarok ugyanis, tudjuk jól, könnyen veszélybe sodorhatják az egész masinériát.) Továbbá, mivel a valóság – ha mégoly utópisztikus is – olyasvalami, amiből az embernek időről időre ki kell kapcsolódnia, szükség lesz majd valamiféle alkohol- és narkotikumpótló vegyszerre is, amely kevésbé lesz káros, mint a gin vagy a heroin, ugyanakkor nagyobb élvezetet tud majd nyújtani náluk. Végezetül, immár távolabbi tervként (melynek sikeres végbevételéhez akár több nemzedéken át is eltartó totalitárius irányítás szükséges), ki kell majd fejleszteni egy egyszerű és üzembiztos *eugenetikai* rendszert, amellyel az emberi egyedeket standardizálni lehet, megkönnyítve így az irányítók munkáját. Ennek az ábrázolása a *Szép új világban* egészen a végeletekig, bár minden bizonnyal nem a képtelenségig fokozott. Sem technikailag, sem ideológiailag nem tartunk még a palackozott csecsemőknél és a „bokanovszkálással” előállított Epszilon-félmajmoknál. De ki tudja, mit tartogat számunkra az elkövetkező hatszáz év? Másrészt, a regénybeli szép, boldog és biztonságos világ némely tartozéka (pl. a szóma, a hipnopédia, a tudományosan kialakított kasztrendszer) már három-négy nemzedéknyi idő múlva valósággá válhat. Egyre közelebbi realitás a regényben ábrázolt szexuális szabadság is: egyes amerikai városokban a válások száma már ma is megegyezik a házasságkötésekével. Néhány év múlva alighanem a házassági engedélyt is úgy fogják kibocsátani a hatóságok, mint ma a kutyatartási engedélyeket: tizenkét hónapra szólnak, és semmilyen megkötést nem tartalmaznak arra vonatkozóan, hogy közben hányszor cserélhet kutyát az illető, vagy hogy egyet vagy többet tarthat-e belőlük egyszerre. A politikai és a gazdasági szabadság eltörlése – mintegy kárpótlásképpen – a szexuális szabadosság felerősödéséhez vezet. Ez szintén a diktátor malmára hajtja a vizet (hacsak nem emberanyagra lenne szüksége éppen, ágyútölteléknek vagy egyes leigázott területek benépesítéséhez), hiszen a promiszkuitás – a különféle drogok, a filmek és a tömegtájékoztatók által befolyásolt „szabad” álmódosításokkal karöltve – elősegíti, hogy az alattvalók könnyű szívvel elfogadják a nekik járó szolgasorsot.

Mindent egybevetve úgy tűnik, hogy Utópia valósága sokkal közelebb van, mint azt tíz-tizenöt évvel ezelőtt bárki gondolhatta volna. A regény megírásakor tőlünk hatszáz évnnyi távolságra vetítettem az ábrázolt jövőbeli világot.

Mai szemmel nézve nagyon is elképzelhető, hogy mindez a rémség akár száz éven belül bekövetkezhet; feltéve persze, hogy nem robbantjuk magunkat ripityára időközben. Ha ugyanis nem a decentralizációt választjuk, és ha az alkalmazott tudományt nem a szabad egyéniségek fejlődését szolgáló eszközként használjuk (ahelyett, hogy mint látjuk, a tudomány használja fel a maga céljaira az embert), akkor valójában csak két lehetőség marad az emberiség számára. Az egyik, hogy számos militarista nemzeti diktatúra jön létre, s ezeket az atombombában rejlő pusztítás rettenete és a szigorú katonai kormányzat élteti majd. A másik, hogy a gyors technológiai fejlődés és a nukleáris forradalom kaotikus társadalmi állapotokhoz vezet, aminek a következtében egyetlen nagy, nemzetek fölötti diktatúra születik: ez a hatékonyabb irányítás és a stabilitás igényének következtében fokozatosan Utópia, a „szép új világ” jóléti zsarnokságává alakul át.

Tegyétek meg tétjeiket, uraim, és válasszanak.

(1946)

DANYI Zoltán fordítása